

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

**KLASZTERESEDEÉS ÉS KLASZTERORIENTÁLT
POLITIKA MAGYARORSZÁGON**

– potenciális autóipari klaszter az észak-dunántúli térségben –

Doktori értékezés tézisei

Készítette:

Grosz András

Témavezető:

Prof. Dr. Rechnitzer János
egyetemi tanár, az MTA doktora

Győr–Pécs, 2005.

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, JELENTŐSÉGE ÉS CÉLKITŰZÉSEI

A regionális klaszterek és a gazdasági fejlődésben, valamint a gazdaságfejlesztésben betöltött szerepük iránti érdeklődés rendkívüli mértékben megnőtt az elmúlt években mind a tudományos berkekben, a gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szakemberek, illetve a vállalkozásokat vezető menedzserek körében. Az egyre növekvő figyelem elsősorban a globalizált világgazdaságban a régiók közötti, valamint a nemzetközi verseny intenzitásának fokozódásában, a tradicionális regionális fejlődési modellek és regionális politikák egyre nyilvánvalóbb hiányosságaiban, valamint a vállalkozások és iparágak világszerte tapasztalható sikeres klasztereinek megjelenésében keresendő. A kérdéskör középpontba helyeződésének eredményeként egyfelől a világ szinte minden pontján megfigyelhető a klaszter alapú gazdaságfejlesztési politikák előtérbe kerülése és terjedése, míg másfelől valószínűsíthető robbanás tapasztalható a regionális klaszterekkel és a regionális klaszteresedéssel, mint folyamattal foglalkozó szakirodalom területén.

A témaválasztás jelentősége

A XXI. század elején a világgazdaság legfontosabb központjait azok a térségek alkotják, amelyekben az egymással szoros kapcsolatban álló egyazon iparágban belül működő vállalatok, beszállítók, intézmények, egyetemek és állami szervezetek kritikus tömege, illetve a köztük lévő szoros együttműködési kapcsolatok versenyelőnyt biztosítanak az egyre inkább globalizálódó világban zajló nemzetközi versengésben. A globális versengésben jelentős előnyre képesek szert tenni azok a térségek (Felső-Ausztria, Baden-Württemberg, Bajorország, Finnország stb.), ahol idejekorán felismerték, hogy *az iparpolitika hagyományos ágazati megközelítése helyett a sikeres gazdasági szerkezetátalakítás, a modernizáció, valamint a gazdasági növekedés elősegítését az együttműködési hálózatok, illetve a regionális klaszterek felől kell megközelíteni.*

Európa legfejlettebb gazdasággal rendelkező országaiban – csakúgy, mint a tengerentúlon – a regionális léptékű gazdaságok életében mind fontosabbá válnak a koncentrált együttműködési rendszerek. Ennek köszönhetően ma már világszerte sok száz klasztert tartanak nyilván. Csak néhányat megemlítve a legismertebbek közül: a Detroit környéki autógyártás, a számítástechnika és az információs technológia koncentrációja a Szilícium-völgyben, az úgynevezett Harmadik Itália kis- és középvállalkozásai a különböző kézműipari területeken, a svájci óragyártás, a pénzügyi szektor kiemelkedő szerepe New Yorkban és Londonban, Hollywood meghatározó pozíciója a filmiparban, vagy Las Vegas a kaszinó főváros, mint szórakoztatóipari központ. Európa szerte számos kezdeményezés indult az elmúlt évtizedben a klaszteresedésben rejlő előnyök kihasználásának céljával többek között Ausztriában, Németországban, Dániában, Franciaországban vagy Finnországban. Sikerük hatására az elmúlt években hazánkban is egyre többet hallani különböző regionális és iparági klaszterek létrehozásáról és annak kormányzati támogatásáról.

Az iparági klaszterek a globális piacokon való megfelelés és a versenyképesség növelése érdekében egyfelől a gazdaságfejlesztés egyik legdivatosabb eszközévé váltak az elmúlt néhány évtizedben, különösen az utóbbi néhány évben, ugyanakkor a gazdaságfejlesztés mellett – a viszonylag jól körülhatárolható földrajzi kiterjedésüknek köszönhetően – kiemelkedő szerepet játszanak a területi politika megvalósításában, a területfejlesztésben is.

Napjainkban szinte a gazdasági-társadalmi szféra minden területén előtérbe kerültek az egymással kapcsolatban álló vállalatok, szervezetek, intézetek alkotta hálózatok. Az internet és az egyéb kommunikációs lehetőségek robbanásszerű fejlődése különösen nagy jelentőséget ad a minél szorosabb együttműködésekben rejlő lehetőségek maximális kihasználásának. A fejlett országokban a 90-es évek óta az egyik legmeghatározóbb gazdaságfejlesztési irányzat *a klaszterorientált fejlesztés, mely célja az egy adott iparágban belül, vagy értéklánc mentén szerveződő vállalkozások (kis- és középvállalkozásoktól a nagy multikig), az állami és a magánszféra berkein belül működő kutatóintézetek és oktatási intézmények, gazdaságfejlesztési és területfejlesztési szervezetek, valamint a legkülönbözőbb szolgáltatásokat nyújtó cégek közötti együttműködési kapcsolatok elmélyítése, intenzifikálása, valamint a közös kutatási projektek kezdeményezése és finanszírozása.*

A Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Programja, valamint az elmúlt hét évben folyamatos kutatói munkahelyet biztosító MTA RKK Nyugatmagyarországi Tudományos Intézetben folyó kutatási programok és fő kutatási irányok hatására a szerző már a klaszter és a klaszteresedés fogalmak magyarországi megjelenésével egy időben kezdett foglalkozni a kérdéskörrel, ami az elmúlt öt évben kutatásainak egyértelműen központi elemét képezte. *A klaszterek és a klaszteresedés vizsgálatának mintaterülete az észak-dunántúli térségben egyre határozottabban körvonalazódó potenciális autóipari klaszter, amely rendelkezik a sikeres klaszterek létrehozásához mindenképpen szükséges elemek, tényezők többségével, azonban ezeket az elemeket még el kell mélyíteni, és ki kell szélesíteni annak érdekében, hogy a pozitív agglomerációs hatások érezhetővé váljanak.*

A mintaterület kiválasztásában alapvetően két szempont játszott szerepet. Egyfelől a szerző tevékenységének és kutatásainak döntő többsége a Nyugat-dunántúli és a Közép-dunántúli régió gazdasági szerkezetének átalakulásához, a térségben az elmúlt másfél évtizedben megfigyelhető gazdasági folyamatok vizsgálatához kapcsolódott, ezáltal a választott térség gazdasági folyamatai nem ismeretlenek a szerző számára. Másfelől a hazai autóipar mint meghatározó gazdasági szektor az elmúlt másfél évtizedben az egyik legnagyobb dinamikát és változást volt képes produkálni, illetve a klaszteresedéshez szükséges tényezők alapján, egyértelműen a magyarországi klaszterkezdeményezések közül a legfejlettebbek közé sorolható. Bizton állíthatjuk, *hogy hazánkban az autóipar és annak területi koncentrációja, együttműködési kapcsolatrendszere áll a legközelebb ahhoz, hogy egy látens, vagy potenciális klaszterből valódi, jól működő regionális klaszter váljék.*

A legfontosabb célkitűzések, kutatói kérdések

A doktori értekezés célja a regionális és iparági klaszterek nemzetközi és hazai szakirodalma alapján *a klaszter mint közgazdasági modell és a klaszteresedési folyamat legfontosabb sajátosságainak a bemutatása, valamint a klaszterek fejlesztésére alapozó, klaszterorientált, vagy klaszteralapú politika lehetséges lépéseinek, beavatkozási pontjainak, illetve megvalósításához nélkülözhetetlen eszköz- és intézményrendszer feltárása.* A dolgozat első két fejezete – a témához kapcsolódó elméleti szakirodalom feldolgozása – olyan kérdésekre keresi a választ, mint

- milyen szereplői vannak a klaszteresedési folyamatnak, milyen a közöttük lévő kapcsolatrendszer, és az miként befolyásolja a folyamatot,
- milyen lokális versenyelőnyöket képes biztosítani a már kialakult és jól működő klaszter az abban résztvevő vállalkozások számára,
- melyek a klaszteresedési folyamatok legfontosabb mozgatórugói, milyen tényezők, folyamatok játszanak meghatározó szerepet a klaszteresedési folyamatok elindulásában és kibontakozásában, milyen közös sajátosságai, tulajdonságai fedezhetők fel az egymástól jelentős eltérő klaszteresedési folyamatokban,
- milyen lépcsői, vagy szakaszai vannak a klaszteresedési folyamatnak, miként, mely tényezők hatására lép egyik szakaszból a másikba,
- miként lehet a klaszteresedési folyamatot támogatni, milyen külső politikai intézkedésekkel lehet az egyik szakaszból azt a másikba segíteni,
- milyen eszközökre és intézményekre van szükség a klaszteresedési folyamat elősegítése, intenzifikálása érdekében.

A dolgozat elméleti háttérét képező összefüggések és megállapítások egy empirikus felmérés keretében kerülnek alkalmazásra. A gyakorlati megközelítés és az empirikus kutatás célja, hogy a klaszterekre vonatkozó általános modell és a különböző vizsgálati szempontok alapján megpróbálja a szerző hazai példákat találni a klaszteresedési folyamatra, illetve a klaszterek fejlődését támogató klaszterkezdeményezésekre, és ezek segítségével *bemutassa a Magyarországon követett klaszteresedési folyamatot, valamint a klaszterorientált fejlesztési politika hazai megjelenését.* Az empirikus kutatás során a következő kérdések álltak a középpontban:

- tapasztalható-e Magyarországon is bizonyos területeken, szektorokban a klaszteresedési folyamat külföldi országokban megismert gyakorlata,
- hogyan jelenik meg Magyarországon a klaszterek fejlesztését, támogatását megcélzó politika, beszélhetünk-e Magyarországon klaszterorientált politikáról,
- milyen szereplők, intézmények játszanak fontos szerepet a hazai klaszterkezdeményezések létrehozásában, hogyan, és milyen eszközökkel képesek a klaszteresedést elősegíteni,
- milyen szerepet játszik a klaszterorientált fejlesztési elképzelésekben, kezdeményezésekben a központi kormányzat, illetve a különböző helyi szereplők.

Az empirikus kutatás ezt követően *egy konkrét klaszter, klaszteresedési folyamat, illetve ahhoz kapcsolódó kezdeményezés részletes vizsgálatával folytatódik és fejeződik be.* A választott mintaterület az észak-dunántúli térségben, az autóiipar (autógyártás és a hozzá szorosan kapcsolódó autóalkatrész-gyártás) területén tapasztalható klaszteresedési folyamat nyomon követése, melynek csirái hagyományosan jelen voltak a régióban, azonban a folyamat egyértelműen a külföldi működő tőke megjelenésével, illetve az autóiiparhoz kapcsolódó szolgáltatások specializációjával gyorsult fel az elmúlt évtizedben. Az autóiipar klaszteresedési folyamatának vizsgálata során a következő kérdések alkotják a kutatás gerincét:

- melyek az autóiipar észak-dunántúli koncentrációjának legfontosabb sajátosságai,
- milyen fázisban tart az autóiipar klaszteresedése jelenleg,
- mely tényezők segítik elő a szektor klaszteresedési folyamatát a régióban,
- mely tényezők, folyamatok akadályozzák a következő szakaszba történő átmenetet,
- miként lehet az észak-dunántúli autóiipar klaszteresedést, valamint az annak támogatására létrehozott kezdeményezést mérni.

A dolgozat célja tehát, hogy megvizsgálja a magyarországi klaszterkezdeményezéseket, különös tekintettel a hazai autóiipar területén megfigyelhető koncentrációs folyamatot és megpróbálja megválaszolni, hogy azok mennyiben felelnek meg a különböző elméleti közgazdasági irányzatok által megfogalmazott klaszter kritériumoknak, valamint a politikai irányultságú, klaszterfejlesztési eszközöknek.

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Jelen dolgozat alapját a szerzőnek az elmúlt négy évben, 2000 eleje óta folyamatosan végzett kutatási tevékenysége képezi. A dolgozat célkitűzéseiként megfogalmazott kérdések megválaszolása érdekében *a kutatás elsősorban a regionális és iparági klaszterek, valamint a klaszteresedési folyamat témakörében fellelhető nemzetközi és hazai szakirodalomra támaszkodott, amelyet jelentős mértékű empirikus, illetve a konkrét gyakorlati életben is felhasználható eredménnyel záruló munka támogatott.*

A témában rendelkezésre álló nemzetközi szakirodalom, köszönhetően a kérdés óriási népszerűségének rendkívül szélesnek mondható, annak ellenére, hogy csupán csak az elmúlt másfél évtizedre korlátozódik. A nemzetközi szinten mind az elméleti háttérrel, a klaszterrel, mint közgazdasági modellel foglalkozó szakirodalom, mind pedig a klaszteresedési folyamatokat vizsgáló empirikus munkák igen széles körben állnak ma már rendelkezésre. A hazai szakirodalom néhány éves késéssel követi a nemzetközi kutatásokat, azt mondhatjuk, hogy kifejezetten a klaszterekkel foglalkozó művek 1999-től jelentek meg Magyarországon. A hazai szakirodalomban – elsősorban annak igen rövid múltjának köszönhetően – néhány hazai iskola, szűkebb kutatói közösség dominanciája tapasztalható, melyek közül kiemelkednek a Szegedi Tudományegyetem Regionális és Alkalmazott Gazdaságtan Tanszékén Lengyel Imre vezetésével folyó kutatások.

Ugyanakkor a nemzetközi elméleti szakirodalmat követő hazai munkák egyelőre még inkább az elméleti háttér megalapozására koncentrálnak, így nagyon kevés az empirikus eredmények, a konkrét hazai klaszterizációs folyamatok feltárását, valamint a hazai klaszterfejlesztési politika sajátosságainak bemutatását megcélzó publikáció. A hazai empirikus kutatásokban mindenképpen jelentősnek mondható a szerző által az elmúlt években folytatott munka. Ezen empirikus kutatások során lehetősége volt a szerzőnek egyfelől nyomon követni a klaszter fogalmának és a klaszter által megtestesített koncepciónak a területfejlesztésben, a gazdaságfejlesztésben, valamint a vállalkozásfejlesztésben való alkalmazhatóságának hazai megismerését és felismerését követően a magyarországi klaszterkezdeményezések tevékenységét. Az MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézetben folyó kutatásoknak köszönhetően különösen a Nyugat-dunántúli és a Közép-dunántúli régióban megindult ez irányú folyamatok kerültek a középpontba, hiszen részt vett többek között mindkét régió hosszú távú fejlődését megalapozó területfejlesztési stratégiai és operatív programjait megalapozó helyzetfeltáró munkákban, valamint a konkrét programok kidolgozásában csakúgy, mint a két régió innovációs stratégiájának elkészítésében. Utóbbiakban különös hangsúlyt kaptak a régió kulcsiparágai és az azok speciális igényeit kielégíteni képes infrastruktúrák, szervezetek, intézmények és szolgáltatások fejlesztése, valamint a szinergikus hatások fokozását megcélzó különböző – potenciális klaszter – szereplők közötti együttműködési kapcsolatok elmélyítése.

A kutatás során az önálló empirikus vizsgálat alapvetően négy kérdéskört érintett. Az egyik ezek közül *a hazai klaszterkezdeményezések tevékenységének* (létrehozás körülményei, partnerek, szolgáltatások, kapcsolatrendszer, pénzügyi háttér stb.) kérdőíves felmérés segítségével történő *feltárása*, és az így megkapott információk alapján egyfajta tipizálás, valamint a klaszteresedés hazai sajátosságainak bemutatása. A következő témakört egy konkrét *regionális klaszter alprogram kidolgozásának irányítása* jelentette, mely eredményeként az országban elsőként elkészült a Közép-dunántúli regionális klaszter alprogram, mint a régióban tapasztalható klaszteresedési folyamatokat támogató, stimuláló programdokumentum. A harmadik és egyben legszélesebb körű önálló empirikus kutatómunka *az észak-dunántúli autóipari klaszteresedés folyamat sajátosságainak feltárása*, mely eredményei jelen dolgozat egyik lényegesebb komponensét képezik. Végül az előző témakörön belül a Pannon Autóipari Klaszteren alapuló, de szélesebb körben is alkalmazható *klaszter súly és dinamika mutatórendszer* képezte a negyedik kutatási irányt.

A dolgozathoz kapcsolódó kutatómunka során nagy segítséget jelentettek a klaszteresedéshez, valamint *a regionális és iparági klaszterekhez kapcsolódó speciális szolgáltatásokat* nyújtó *intézmények és szervezetek munkájába történő betekintést lehetővé tevő rövid külföldi tanulmányutak*. Ezek során Ausztriában a szerzőnek lehetősége volt megismerkednie a Felső-Ausztriában található egyik legsikeresebb autóipari klaszter tevékenységét speciális szolgáltatásokkal segítő linzi székhelyű mechatronikai kompetencia központ (LCM – Linz Centre of Competence in Mechatronics), valamint a burgenlandi Eisenstadtban létrehozott technológiai központ (Technologiezentrum Eisenstadt) tevékenységével. A RIS Innov-Axis projekt keretében ugyancsak a klaszteresedést támogató regionális fejlesztési szervezetek munkáját tanulmányozhatta a brandenburgi tartományban, többek között a ZAB – Zukunftsagentur Brandenburg, BC – Brandenburg Capital, Business and Innovation Centre Frankfurt/Oder, valamint az optikai klaszter szervezeteként működő Kompetenzzentrum Optik Rathenow.

Végül de nem utolsó sorban a hazai, különösen az észak-dunántúli térségben tapasztalható klaszteresedési folyamat megértésében és tanulmányozásában nagy segítséget jelentett a folyamatban résztvevő, illetve ahhoz szorosan kapcsolódó intézményekkel, szervezetekkel és személyekkel az évek során kialakított partneri kapcsolat, valamint személyes interjúk, melyek közül a legfontosabbak talán a következők: Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, Közép-dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség, a Pannon Autóipari Klaszter, más a regionális fejlesztési ügynökségek által kezdeményezett klaszterszervezetek, a győri Innonet Innovációs és Technológiai Központ stb.

3. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE

A dolgozat – jelen bevezető fejezetet és a kutatás legfontosabb eredményeit, megállapításait összegző befejező részt nem számítva – összesen *négy fő fejezetet foglal magába*. A dolgozat célja az imént felvázolt kutatói kérdések megválaszolása, mely az elméleti szakirodalom feldolgozásán, valamint az elméleti modelleken nyugvó empirikus kutatásokon alapul. Ennek megfelelően a négy fő fejezetből az első kettő a klaszterekkel kapcsolatos elméleti háttér ismertetésével foglalkozik, míg ugyancsak két fő fejezetben történik meg az elmúlt 5 éves kutatások eredményeinek összefoglalása a hazai klaszteresedés legfontosabb sajátosságainak bemutatása.

Az első fő fejezet *a regionális és iparági klaszterekről, mint klasztermodellről és a globális kihívásokra adott egyik lehetséges válaszról szóló szakirodalmi áttekintést* tartalmazza. Részletesen kitér a klaszterelméletek kialakulását elősegítő folyamatokra, a klaszter fogalmi értelmezésére, sajátosságaira, résztvevőire és a köztük lévő kapcsolatrendszerre. Ezt követően a fejezet a klaszterekkel, mint önmagát gerjesztő és stimuláló együttműködési és koncentrációs gazdasági folyamatok bemutatásával, azok különböző fejlettségi szakaszaival foglalkozik.

A második fő fejezet célja már *a klaszterek tudatos fejlesztésére, az automatikus mechanizmusok mentén meginduló klaszteresedési folyamatok elősegítésére irányuló politikai beavatkozások, eszközök és intézmények feltárása*. A szakirodalomban fellelhető különböző elképzelések mellett sor kerül az Európai Unió tagállamaiban követett klaszterorientált politikák legfontosabb sajátosságainak bemutatására és összehasonlítására, mely alapul szolgálhat a hazai klaszterpolitika értékeléséhez. A fejezet végén pedig a klaszterorientált politikák sikeres alkalmazásához szükséges empirikus vizsgálatokat megalapozó klaszterek mérésére, értékelésére alkalmazható különböző metodológiák kerülnek összefoglalásra.

A harmadik fő fejezetben történik meg *a magyarországi klaszteresedési folyamat feltárása és a hazai klaszterkezdeményezések kérdőíves felmérésén alapuló empirikus vizsgálata*. E fejezetben teszünk kísérletet bemutatni a klaszterorientált politika hazai megjelenését egyfelől a központi kormányzat, másfelől pedig a regionális és a helyi szereplők oldaláról is.

Végül a negyedik fő fejezet az empirikus kutatások központi részét adó, és a hazai klaszteresedési folyamatok közül talán *a leginkább élenjáró autóipari koncentráció* és az azon alapuló speciális szolgáltatások, infrastruktúrák, szervezetek megjelenésével *a klaszterré válás irányába tartó folyamat, mint mintaterület feldolgozását foglalja magába*. Bemutatásra kerülnek az észak-dunántúli autóipari klaszter kialakulására utaló legfontosabb jeleket, a klaszteresedési folyamatot elősegítő és támogató tényezők, valamint az azt gátló, hátráltató problémák.

Mind a regionális és iparági klaszterek és a klaszteresedési folyamatok elméleti hátterének feldolgozását, mind pedig a klaszterek és a klaszterfejlesztési politika hazai megjelenésének és az észak-dunántúli autóipari koncentráció klaszteresedésének bemutatását számos ábra, illetve táblázat egészíti ki, egyfelől a modell szemléletes összefoglalása, másfelől pedig a könnyebb és vizuálisabb megértés érdekében. Ezek egy része a nemzetközi és a hazai szakirodalomban már ismert hasonló ábrák és táblázatok átszerkesztett változata, míg egy részük az önálló kutatómunka során készült, azok eredményeit összefoglaló szemléltető eszköz.

4. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Kutatásaink során, a széles körű nemzetközi és az egyre dinamikusabban bővülő hazai szakirodalom, valamint a hazai klaszteresedési folyamathoz, és azon belül is kifejezetten az észak-dunántúli térségben körvonalazódó autóipari klaszterhez kapcsolódó önálló kutatások alapján próbáltunk választ kapni a feltett kérdésekre. A következőkben a kutatás legfontosabb új eredményeit szeretnénk tézisszerűen bemutatni, mégpedig alapvetően témakörönként csoportosítva és nem szükségszerűen a kutatás elején megfogalmazott kérdések sorrendjét követve.

Célunk az volt, hogy a nemzetközi szakirodalomban egyre markánsabbá váló területi koncentráció és együttműködési rendszerek köré szerveződő új elméleti keretrendszer sajátosságainak bemutatását követően megvizsgáljuk ezen elméleti klaszterértelmezések gyakorlati hasznosulását, alkalmazási lehetőségét, ami már egy policy alapú megközelítést igényel. Azaz miként lehetséges a klaszterek létrejöttét, fokozatos kialakulását és fejlődését mesterséges, politikai beavatkozással elősegíteni. Ez a kérdés alapvetően két, egymáshoz is szorosan kapcsolódó problémát vet fel, melyek meghatározták a kutatás során alkalmazható metodológiát, a kutatás folyamatát és természetesen befolyásolták annak önálló eredményeit is:

- Míg a regionális klaszter szakirodalmi értelmezése egyértelműen a konkrét határokkal és saját intézményrendszerrel nem rendelkező, inkább egyfajta erőközpontként funkcionáló csomóponti régiófelfogásból táplálkozik, amelynek létét a gazdasági kapcsolatok, együttműködések intenzitása és földrajzi kiterjedése határozza meg, addig a klaszterorientált politika alkalmazása – a szükséges eszközök és intézmények létrehozása és működtetése, valamint a klaszterek méréséhez szükséges háttérfeltételek miatt – a legtöbb esetben nem vonatkoztatható el egy konkrét határokkal rendelkező politikai, vagy legalábbis fejlesztési, tervezési-statisztikai régiótól.
- Ugyanakkor a klaszterfejlesztés – ellentétben az elméleti megközelítéssel mely nem szervezetalapú – sok esetben igényli a szervezeti keretek közé való szorítást, a klasztert nevében is hordozó új intézmények, szervezetek létrehozását és működésük, az általuk nyújtott szolgáltatások hathatós, legalább a kezdeti bevezetést követő szakaszban történő erőteljes támogatását és a politika aktív részvételét.

A) *A klaszteresedési folyamat és a klaszterorientált fejlesztési politika*

A kutatás önálló és a témával foglalkozó szakemberek számára is új eredményeként értékelhető a klaszteresedés folyamatával, valamint a klaszterorientált fejlesztési politikával foglalkozó széleskörű nemzetközi és hazai szakirodalom feldolgozása és rendszerezése, mely kitér klaszterek elméleti gyökereire, a klaszterre mint önálló közgazdasági modellre és annak sajátosságaira, kialakulásának szakaszaira. Bemutatja a klaszterek és a hálózatok közötti kapcsolatot, valamint a klaszterek fejlesztésére vonatkozó elméleti és eddigi empirikus tapasztalatokat, klaszterekben esetleg rejlő veszélyeket.

1. A nemzetközi szakirodalomban a klaszter fogalmával kapcsolatban szinte egyetlen dologban mutatkozik egyetértés, mégpedig abban, hogy a klaszter fogalmát illetően nem létezik egyetértés, hiszen az a vizsgálat dimenziójától és a megközelítés módjától függően viszonylag széles skálán változhat. Ennek megfelelően vagy általános érvényű, de ugyanakkor a speciális sajátosságokat elfedő, vagy pedig néhány közös jellemzőn alapuló, de más és más szempontokat a középpontba helyező egymástól különböző definíció adható.
2. Mindenképpen szükség van a klaszter különböző értelmezéseinek különválasztására. Hiszen az elsősorban a földrajzi közelségen, valamint az *együtműködésből és versenyből származó előnyökön alapuló gazdasági rendszer*, így a klaszteresedés az ide vezető hosszú folyamat. Ugyanakkor a klaszterek fejlesztésével összefüggésben egyre gyakoribb a *szervezetként történő felfogása*, mely alatt sokszor klaszterként azt az intézményt, legtöbb esetben mesterségesen létrehozott, tagsággal és hosszú távú vízióval rendelkező, a közös szükségletek alapján szolgáltatásokat szervező soft hálózatot értjük, mely tevékenységének általában legfőbb célja egy potenciális klaszterből egy jól működő, fejlett klaszter létrehozása. Nem más tehát, mint a *gazdaságfejlesztési, vállalkozásfejlesztési, vagy területfejlesztési politika egyik lehetséges beavatkozási eszköze*.
3. A területi koncentráció mértéke, az együtműködési kapcsolatok mélysége, a klaszter által biztosított szinergiahatások nagysága, valamint az egyes szereplők közötti információ és tudásáramlás függvényében *a klaszteresedésnek eltérő fejlettségi szakaszai vannak*. Bár a klaszteresedést a lokális extern hatások eredményeként egy bizonyos kritikus tömeg elérését követően *automatikusan beinduló és önfenntartó folyamatként* értelmezhetjük, természetesen *ez a folyamat tudatos politika segítségével ösztönözhető*. Sok esetben a klaszterorientált politika legfontosabb eszköze a tudásáramlás és hasznosulás, a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek előtérbe kerülését szolgáló technológia- és innováció politika, a regionális innovációs rendszer elemeinek szektorspecifikus fejlesztése.
4. *A klaszterorientált politikának, valamint a klaszteresedési folyamatot támogató eszközök alkalmazásának különös jelentősége van a fejlődő országokban, vagy a periférikus térségekben*, hiszen ezen gazdaságokban általában halmozottan jelentkeznek azok az akadályok, illetve hátráltató tényezők, melyek késleltethetik, vagy sok esetben gátolhatják az öngerjesztő folyamat beindulását, illetve egyik fejlettségi szintről a másikra történő átmenetet. Így például a fizikai infrastruktúrák hiánya, hozzáférhető speciális tőkejavak szűkössége, megfelelő kompetencia, szakértelem, kellően specializált munkaerőpiac hiánya, bezártság, regionális elszigeteltség, a globális piacoktól való távolság. A klaszterek fejlesztése és *a klaszterpolitika a fejletlenebb térségekben/országokban mindenképpen egyfajta modernizációs mechanizmusként is megjelenik*.
5. Klaszterek csak klaszteralapú gazdaságpolitika esetén képesek megerősödni, ami *feltételezi a döntéshozatal bizonyos fokú decentralizációját*. A klaszteralapú stratégia lényege, hogy míg a központi kormányzat elsősorban az általános versenyképesség javításával képes csak segíteni, addig sokkal fontosabbak azok a klaszterspecifikus fejlesztések,

amelyek az adott térség klasztereinek versenyelőnyeit közvetlenül képesek befolyásolni. Ezek a *speciális szükségletek* azonban *csak helyi/regionális szinten ismertek*, illetve *mérhetőek fel és menedzselhetők hatékonyan*.

6. Az innovációs ciklusok és a klaszterek működése közötti szoros összefüggés miatt kialakulhatnak olyan strukturális veszélyek, amelyek depressziós folyamatokba csaphatnak át, veszélyeztetve ezzel egy-egy túlságosan erősen specializálódott térség fejlődését. A strukturális veszélyek elkerülése érdekében a regionális politika számára fontos, hogy megpróbálja *biztosítani a klaszterek állandó, folyamatos adaptációját*, a világgazdasági folyamatokhoz való alkalmazkodását, és elkerülje a régió azokat a negatív extern hatásokat, amelyeket a strukturális változások megállása és egy megrekedt klaszter előidézhet. Tehát *a sikeres klaszter egyik lényeges sajátossága a megújulási készség, a kreativitás*. Továbbá fontos, hogy egy-egy régió gazdaságában ne csak egy-két húzóiparág mentén induljon meg a klaszteresedési folyamat, hanem lehetőség szerint minél több területen jelentkezzen a klaszterizáció. Sikeres térségek példái azt mutatják, hogy *egy-egy régió legalább 5–6 klaszter háttérfeltételeinek biztosítására képes magas szinten*.

B) *A klaszterek és a klaszterorientált politika magyarországi megjelenése*

A kutatás új, önálló eredményeként tekinthető a klaszter fogalmának, az általa képviselt gazdasági rendszernek a Magyarországon való megjelenése, a hazai klaszteresedési folyamatok feltárása, valamint ezen folyamatok előmozdítását, katalizálását szolgáló klaszterorientált politika és eszközeinek vizsgálata. Bár hazánkban a klaszter viszonylag hamar megjelent, a politikai decentralizáció hiánya következtében a helyi/térségi szint nem képes érdemben befolyásolni az ahhoz kapcsolódó folyamatokat, míg a központi kormányzat sajnálatos módon nem rendelkezik tudatos klaszterpolitikával. Ráadásul az ország egy része az általános gazdasági fejlettségi szint és a gazdaságszerkezet miatt nem alkalmas még a klaszterorientált fejlesztésre és innovációs klaszterek kialakulásának támogatására.

1. Magyarországon a klaszteresedés és a regionális és iparági klaszterek jelentősége egyértelműen a 90-es évek utolsó éveiben kezdett gyökeret verni, bár már bizonyos elemzésekben – elsősorban az ország nyugati felében – a 90-es évek közepén is megjelent a fogalom, és az általa képviselt lokális externáliák és szinergiahatások erősítése. *A hazai tudományos műhelyek viszonylag gyorsan képesek voltak a fejlett nyugati országokban is újszerűnek mutatkozó modell adaptálására*, aminek eredményeként mára már szélesnek mondható hazai szakirodalom áll rendelkezésre. Ugyanakkor a modell hazai adaptációjának hiányosságaként értékelhető, hogy az elsősorban a klaszterek és a klaszteresedés elméleti hátterére koncentrált, míg *az empirikus felmérések, és a hazai folyamatok figyelemmel kísérése háttérbe szorultak*.

2. Az országban több szektor területén is megfigyelhetők a klaszteresedés irányába mutató tendenciák. A gépipar, különösen az autóipar területén ebben meghatározó szerepet játszik a hazánkba települt külföldi vállalkozások és a potenciális, illetve a már kiépült háttériparágak nagyfokú területi koncentrációja. Ugyanakkor hasonló folyamatoknak lehetünk tanúi a gépipar mellett más szektorokban is. Ezek elsősorban valamilyen helyi, térségi kompetenciára alapulnak (pl. főváros pénzügyi központi szerepe, Balaton környékén a turizmus, borvidékek), és általában inkább a kis- és középvállalkozások fejlesztésének, támogatásának egyik eszközeként látják a klasztereket (pl. fa- és bútoripar, élelmiszeripar bizonyos területei, stb.).
3. *Hazánkban a központi gazdaságfejlesztési politika nem rendelkezik tudatos klaszterpolitikával.* Mindezidáig nem történt meg a hazai gazdaság és gazdaságfejlesztés alapos, klaszterszempontról történő feltárása, mely során meghatározásra kerülhetek volna azok az ágazatok, tevékenységi csoportok, melyek ilyen irányú fejlesztést igényelnének. Nem történt meg ezen kulcságazatok csomósodási pontjainak meghatározása sem, amely megalapozhatta volna a klaszterorientált politika kialakulását, egy tudatos program kidolgozását.
4. A tudatos kormányzati politika hiányát megpróbálták a régiók orvosolni, aminek eredményeként több régióban történtek kísérletek ezen vezérágazatok feltárására, és azok speciális igényeinek kielégítésére fókuszáló intézkedések és eszközök előtérbe helyezésére. Ezek a regionális, illetve még alacsonyabb szintű kezdeményezések ugyanakkor sok esetben *nem képeznek egy egységes rendszert.* Kérdéses, hogy területileg hova tartozik a klaszterek fejlesztése. Véleményük szerint decentralizált rendszerben a legjobb helye a területi innovációs és technológiapolitika környékén van, hisz így biztosítható, hogy egyben modernizációs eszközként is használhassuk. Hazánkban *a régióknak a klaszterek fejlesztésében betöltött szerepét korlátozza a megfelelő mértékű politikai és különösen pénzügyi decentralizáció hiánya,* hiszen az alapvetően bottom-up szemléletű klaszter politika csak decentralizált fejlesztéspolitika esetén lehet hatékony. Magyarországon sem központi, sem regionális szinten nem volt még képes integrálódni a gazdaságfejlesztés, vállalkozásfejlesztés és innovációpolitika cél- és eszközrendszerébe.
5. Fel kell továbbá hívni a figyelmet, hogy jelenleg Magyarországon – néhány szektort és térséget kivéve – *innovációs klaszterekre, illetve tényleges klaszterorientált fejlesztési politika megvalósítására csekély az esély.* Ennek a legfontosabb oka a viszonylag alacsony általános gazdasági-társadalmi fejlettségi szint, a markánsan nem elkülönülő területi/ágazati kompetenciák, az alacsony együttműködési készség és bizalmatlanság. Különösen az ország keleti és déli térségei egyelőre még inkább az ipar és szolgáltatástelepítés, valamint a szerkezetátalakítás fázisában vannak, míg a *klaszterorientált fejlesztéshez szükséges háttérfeltételek egy része inkább csak a fővárosi agglomerációban, illetve az Észak-Dunántúlon bizonyos szektorokban adott.*

6. Hazánkban mind a központi, mind pedig a helyi politika a klasztereket még mindig tévesen, elsősorban *szervezetként értelmezi és nem egy szerves folyamat eredményeként létrejövő gazdasági rendszerként*. Ez determinálja a klaszterpolitika egyik legfontosabb problémáját is, miszerint *túlságosan a szervezetfejlesztésre, a vállalati hálózatok, illetve különösen a soft hálózatok létrehozására és támogatására koncentrál*, míg megfelelkezik a klaszteresedést elősegíteni képes számos egyéb eszköz alkalmazásáról (pl. speciális üzleti környezet, versenyfeltételek, vállalkozásbarát politika, bürokrácia lebontása, speciális munkaerőpiacok fejlesztése, infrastruktúra stb.).

C) *A klaszterszervezetek és klaszterkezdeményezések mint hazai fejlesztési eszközök*

Az előző témakörhöz rendkívül szorosan kapcsolódva, ugyanakkor annak egy speciális részterületére a klaszterszervezetek és klaszterkezdeményezések magyarországi működésének kérdőíves felmérésen alapuló empirikus vizsgálatára vonatkozó megállapítások jelentik a kutatás következő új, önálló eredményeit. Számos klaszterkezdeményezés található az országban szinte valamennyi régióban és ágazatban. Bár nevükben klaszternek nevezik magukat, ugyanakkor sajátosságukat tekintve sokkal inkább ún. soft hálózatként jellemezhetők. Mindazonáltal tevékenységük, az általuk nyújtott szolgáltatások révén sok esetben lehetőség nyílik a valódi klaszteresedési folyamatokra. Ugyanakkor több szervezet létrehozásában a csatornázott forrás megszerzése játszotta a legfontosabb szerepet, ezzel elősegítik a fogalom ddevalvációját.

1. Az elmúlt öt évben közel 30 kezdeményezés született az országban azzal a céllal, hogy új szervezet létrehozásával, vagy valamely már működő intézményen belül viszonylag önálló menedzsment működtetésével megpróbáljanak egy-egy kiválasztott ágazat fejlődését speciális szolgáltatásokkal elősegíteni. Ezen szervezetek létrehozásában meghatározó szerepet a vállalkozások mellett általában a regionális fejlesztési szereplők, illetve a helyi/térségi vállalkozásfejlesztési szervezetek játszottak.
2. A magyar klaszterszervezetek szinte kivétel nélkül még az indulási fázisban tartanak, most próbálják meg bontogatni szárnyaikat, meghatározni legfontosabb feladataikat, kialakítani szolgáltatásaikat és megismertetni azokat a potenciális tagként, partnerként szóba jöhető vállalkozásokkal, valamint megtalálni a működés finanszírozásának módját. Természetesen egyesek már a néhány éves működés során is szép sikereket értek el (pl. PANAC, PANFA), azonban a jól működő klaszterek kritériumait, valamint a klaszterek fejlődési fázisait figyelembe véve *a hazai klaszterek többsége egyelőre még csak nem is a potenciális klaszter, sokkal inkább a politika által irányított, illetve a vágyálom kategóriákba sorolható.*
3. A hazai klaszterkezdeményezésekkel kapcsolatban észre kell venni, hogy azok – bár elnevezésükben a klaszter kifejezés szerepel, és céljuk általában egy jól működő klaszter kialakulásának elősegítése – a szervezeti háttér, a tagsági viszony, az általánosan egyre inkább jellemző tagdíj és annak ellenében nyújtott közös szolgáltatások, va-

lamint a hosszú távú vízió miatt, sokkal inkább tekinthetők egyfajta soft hálózatoknak, mint klasztereknek. Ugyanakkor ezen soft, nyitott hálózatok tevékenységükkel nagymértékben elősegíthetik a tényleges klaszteresedési folyamatokat, és az induló, illetve potenciális klaszterek működő klaszterekké válását.

4. Ugyanakkor vigyázni kell, hiszen látva a hazai klaszteralapítási folyamatokat, a klaszterszervezetek számának növekedését és a klasztereknek, mint egyfajta csodaszereknek szinte minden régió, illetve már-már minden kistérség fejlesztési prioritásaiban való megjelenését féltő, hogy a fogalom az általa képviselt ökörendszer ismerete nélkül jelentős mértékben devalválódik. E folyamat következtében a helyi gazdaságfejlesztési és politikai szereplők a szakirodalom pontos ismerete hiányában és a klaszter kifejezés divatosságának köszönhetően hajlamosak klaszternek nevezni minden a klaszterekre jellemző differencia specifikával nem rendelkező kezdeményezést, egyszerű vállalati hálózatot, vagy termelési együttműködést. A szerves, alulról jövő folyamat hiányában létrehozott szervezetek néhány éven belül megszűnésre ítéltettek, hiszen azt a gazdaság, a térség vállalkozásai nem képesek, és nem is szándékoznak fenntartani.
5. Míg a sikeres külföldi példák azt mutatják, hogy azok erőteljes állami (tartományi, regionális) támogatást élveznek, ami lehetővé teszi, hogy az első 3–5, vagy akár több évében a vállalkozásoktól származó bevételek nélkül működtessenek komoly, sok esetben 6–8 főt foglalkoztató menedzsment, a legkülönbélebb szakértők foglalkoztatásával és speciális szolgáltatások nyújtásával. Magyarországon a központi kormányzat tudatos klaszterpolitikájának hiánya, a területi szereplőknek a forrásdecentralizáció miatti elégtelen finansziális háttere, és a hazai gazdaságfejlesztési és vállalkozásfejlesztési szervezetek akut forráshiánya miatt a klaszterszervezetek és a klasztervezérelt politika finansziális háttere teljesen bizonytalan. Többségük mindössze 1–2 fő állandó munkatársat képes foglalkoztatni, akik mindennapi munkáját a működéshez szükséges háttérfeltételek biztosítása jelenti, és jóval kevesebbe energia marad a vállalkozásokkal való foglalkozásra, a tényleges klaszterszolgáltatások megszervezésére és folyamatos nyújtására.

D) Az észak-dunántúli autóipar klaszteresedési folyamata

Az önálló kutatómunka és a dolgozat szerző által talán legértékesebbnek ítélt része a kiválasztott mintaterületen és ágazatban megfigyelhető klaszterizációs folyamatok feltárása és értékelése. E munka során a szerző új eredményeként értékelhető a külföldi autóipari klaszterfejlesztési példák tapasztalatainak összefoglalása, és a hazai folyamatokra nézve a legfontosabb tapasztalatok összefoglalása. Az autóipari koncentrációnak az elérhető statisztikán, valamint primer felméréseken alapuló szerző általi bemutatása és a kibontakozó klaszter előtt álló akadályok, illetve a folyamatot segítő tényezők feltárása esetleg például szolgálhat más szektorok hasonló típusú elemzéséhez is. E területen a legfontosabb önálló megállapítások a következők.

1. *Az autóiipart, illetve a hozzá kapcsolódó autóiipari beszállítói szektort Magyarországon egyértelmű és jelentős mértékű területi koncentráció jellemzi.* Akár a vállalkozások számát (különösen az ágazatban megvalósult külföldi beruházásokat), de még inkább a termelés volumenét, illetve a szektor által foglalkoztatottak fajlagos mutatóját vizsgálva kiderül, hogy hazánkban a szektor magtárságát az Észak-Dunántúl – különösen Győr-Moson-Sopron, Vas, Komárom-Esztergom és Fejér megye – jelenti. Ez az iparági koncentráció, mint kritikus tömeg tökéletes alapot biztosíthat egy hazai autóiipari klaszter kialakulásához.
2. Mindazonáltal be kell látni, hogy bár a klaszteresedés folyamata az országban talán az autóiipar területén tekinthető a legelőrehaladottnak, ma még *ebben a szektorban sem beszélhetünk egy kifejlett, jól működő autóiipari klaszterről.* Sokkal inkább olyan *potenciális klaszternek kell tekinteni, amely bár rendelkezik a sikeres klaszterek létrehozásához mindenképpen szükséges elemek, tényezők többségével,* azonban ezeket az elemeket még el kell mélyíteni, és ki kell szélesíteni annak érdekében, hogy a pozitív agglomerációs hatások és szinergiahatások érezhetővé váljanak.
3. Ennek oka elsősorban a meglévő, a térségben már letelepedett vállalkozások közötti *beszállítói és kutatás-fejlesztési együttműködések, közös innovációs projektek alacsony foka,* a gazdasági szféra és a tudományos kutatóintézetek, egyetemek *együttműködési kapcsolatainak mélysége és intenzitása,* valamint ezen hiányzó együttműködési kapcsolatok következtében jellemző *információ és tudásáramlás korlátozottsága.* A külföldi vállalatok global sourcingja miatt a hazai vállalkozásoknak nagyon nehéz a beszállítók közé kerülni. A hazai K+F eredményekre, vagy tevékenységekre vonatkozó igény ugyancsak korlátozott.
4. Nagy probléma, hogy a szektor legjelentősebb német, japán, amerikai cégeinek a *térségi bázisa, stratégiai kompetenciái nem a régióban található.* Ez többek között magyarázza az előző problémákat és hiányosságokat is, ugyanakkor felhívja a figyelmet arra a *veszélyre* is, melyet *ezen vállalkozások viszonylag gyors térségből való kivonulása okozhat.* A sebezhetőség csökkentése érdekében létszükséglet a régióban a hazai tulajdonú autóiipari kompetenciák és vállalkozások megerősödése és egy olyan kritikus tömeg kialakulása, amely már egyértelműen a klaszteralapú fejlesztés bázisát adhatja.
5. Ugyanakkor számos területen tapasztalható már a klaszteresedés irányába mutató pozitív folyamatok elindulása. *A felsőoktatási intézmények és a gazdasági szféra között az elmúlt években folyamatosan kezd elmélyülni az együttműködés.* A Széchenyi István Egyetem alapító tagként csatlakozott a Pannon Autóiipari Klaszterhez, folyamatosan bővítette gazdasági kapcsolatrendszerét, melyben különös szerepet játszik az Audi. Az egyetem bázisán az iparág igényeinek felmérését követően elindult egy Járműipari és Logisztikai Kooperációs Kutatóközpont, mely egyik kifejezett *célja az egyetemi kutatások és az észak-dunántúli autóiipar közötti kapcsolatrendszer mélyítése.* Ugyanakkor a győri Széchenyi István Egyetem mellett hasonlóan erős gazdasági szálak jellemzik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemet is, valamint kisebb mértékben az iparághoz kapcsolódhat a Veszprémi Egyetem is.

6. Az észak-dunántúli régióban, igen hosszú múltra tekint vissza a gépipar, azon belül is a járműipar. A térség szektorban meglévő hagyományai, innovációs tradíciója arra pre-desztinálja a térséget és azon belül is az autóipart, hogy *a jövőbeli fejlesztések és a versenyképesség javításának a középpontjában a már meglévő és az újonnan kialakításra kerülő hálózati együttműködések*et helyezze. Ennek fényében az autóipari beszállító vállalkozások letelepítése érdekében, és az autóiparon belüli input-output kapcsolatok javítása érdekében tervben van egy győri Autóipari Beszállítói Park létrehozása, egy Mechatronikai Kompetencia Központ létesítése, valamint számos olyan kezdeményezés és szolgáltatás indult az elmúlt években, amelyek már kifejezetten ezen formáció speciális iparági igényeit próbálják meg kielégíteni.
7. A vállalatok tevékenységében is megfigyelhetőek a klaszteresedés irányába mutató jelek. A térség adottságainak megváltozásával a korábbi alacsony bér- és telepítési költségen alapuló előnyök kihasználása által meghatározott *telepítési döntéseket a magasabb hozzáadott értéket képviselő folyamatok telepítése, a logisztikából, illetve az együttműködési kapcsolatokról, beszállítói hálózatok létrehozásából fakadó előnyök kiaknázása válthatja fel*. Az ez irányba történő lépések közül elég, ha csak a *fejlesztési tevékenységek megjelenését* (Knorr-Bremse: termékfejlesztő központ, Audi: motorfejlesztő központ, Luk-Savaria: fejlesztési tevékenység telepítése, Magna Steyr: fejlesztési központ, WET Automotive: K+F központ), vagy a hazai beszállító cégek felkutatására és fejlesztésére irányuló kezdeményezéseket említjük (Suzuki, Audi, Opel).
8. Végül a klaszteresedési folyamathoz jelentős mértékben hozzájárulhat annak erősítését, célul maga elé kitűző, a *vállalkozások által kezdeményezett klaszterszervezet a PANAC létrejötte*, és tudatos stratégián alapuló munkája. Bár összehasonlítva a PANAC-ot hasonló külföldi szervezetekkel megállapítható, hogy tevékenysége még nem éri el azt a mélységet, amellyel képes lehetne a klaszteresedési folyamat akár középtávon történő látványos javítására, annak ellenére, hogy szolgáltatásainak kialakítása során a hazai vállalkozások igényei mellett nagymértékben támaszkodtak a főleg osztrák, német társszervezetek tapasztalataira.
9. Annak ellenére, hogy a térségben *az autóipar melletti hosszú távú elkötelezettség* a nyilvánvaló erős függőségi pozíció miatt *bizonyos fokú kockázatot hordoz magában*, az eddig elért eredmények és a meglévő lehetőségek, valamint a nemzetközi folyamatok is (nagy autóipari beruházások a térség pár száz kilométeres körzetében) a további erőfeszítések szükségességét igazolják, *egy fejlett autóipari, illetve autóalkatrész-ipari klaszter létrehozása* érdekében. A strukturális veszélyek csökkentése, a gazdasági diverzifikáció erősítése érdekében ugyanakkor *hasonló klaszteralapú stratégia megvalósítására van szükség más ágazatokban is*, ahogy az már meg is indult a fa- és bútoripar és a termálturizmus területén.

E) *A Pannon Autóipari Klaszter súlyát mérő mutatórendszer*

A Pannon Autóipari Klaszterhez (PANAC) kapcsolódó mélyebb empirikus kutatások eredményeként, illetve a klaszteresedési, koncentrációs folyamatok mérhetőségéhez kapcsolódó vizsgálatok következtében az elméleti szakirodalom és a gyakorlati alkalmazás számára egyértelműen önálló, új eredményként kell számba venni a PANAC klaszter súlyát mérő mutatórendszer és a hozzá kapcsolódó metodológia kidolgozását. Ennek során egy a klaszterek és a klaszteresedés mérésére mindeztáig nem alkalmazott, többlépcsős és a klaszter méreteire vonatkozó információkat hordozó rendszernél jóval tágabb körű, kifejezetten magának a kezdeményezésnek a súlyát mérhetővé tevő mutatórendszer került felvázolásra, melynek elemei már a gyakorlati életben is felhasználásra kerültek.

1. *A klaszteresedési folyamat vizsgálata során elsősorban egy-egy szektor, vagy iparág területi koncentrációjára lehet következtetni a lokációs hányados (LQ) módszer segítségével, mely a gazdasági tevékenységek csúcsosodását mutatja az ágazatban foglalkoztatottak relatív területi eloszlásának alapján. Ugyanakkor a területi koncentráció kimutatása adós marad a tényleges gazdasági kapcsolatok, minőségi sajátosságok mérésével, a klaszteresedési folyamat által létrehozott együttműködési kapcsolatok méretével és mélységével. Az ágazatok közötti kapcsolatok mélységének feltárására alkalmasak lehetnek az ún. input/output modellek, vagy ágazati kapcsolati mérlegek, melyek a különböző szektorok közötti tényleges értékesítési kapcsolatok mélységének feltárására hivatottak.*
2. *Mindkét módszer alkalmazásával kapcsolatban fel kell hívni azonban a figyelmet azok hiányosságaira. (1) Egyik módszer sem teszi lehetővé a valós gazdasági kapcsolatok mögött rejlő folyamatok felszínre kerülését, különösen az információáramlás, a tudásáramlás, versenystratégiák és az innováció terjedésének szerepe esik kívül azok vizsgálati tárgyán. (2) A módszerek alkalmazásához szükséges statisztika adatok elérhetősége, valamint a gazdasági tevékenységek és a vállalkozások statisztika által történő ágazati besorolása jelentősen korlátozza és torzíja az eredményeket. (3) Az eredmények minden esetben valamilyen statisztikai területi egységhez – sok esetben politikai-adminisztratív régióhoz – kapcsolódnak. Ezzel szemben elvileg nincs értelme a közigazgatási, adminisztratív területi egységek határaihoz való igazodásnak, csak a valós gazdasági kapcsolatok által kirajzolódó vonzáskörzeteket szabad a klaszterizációs folyamatok vizsgálata szempontjából figyelembe venni.*
3. *Ezen minőségi dimenziók területén megmutatkozó hiányosságok feltárásában nagy segítséget jelenthet a gráf módszer, mely során a jól ismert, és a klaszter életében meghatározó szereplőktől próbáljuk meg a kapcsolati háló segítségével feltárni a többi résztvevőt és a köztük lévő kapcsolatrendszerét. Végül pedig elkerülhetetlen a jól kiválasztott esettanulmányok alkalmazása, melyek már a statisztikában nem kimutatható folyamatokra, hatásokra, a klaszter lelkét jelentő pozitív externáliák kimutatására irányulnak.*

4. Az észak-dunántúli térségben létrehozott PANAC számára kidolgozott módszertan célja egyfelől a már működő autóiipari klaszterkezdeményezés iparágon belüli, valamint a meghatározott területi egység gazdaságában betöltött szerepének, illetve annak változásának meghatározása, másfelől pedig a klaszterhez csatlakozott vállalkozások tevékenységének, főbb mutatószámok alapján az autóiipari klaszteren belüli folyamatok leírása. Az alapvetően *a klaszterhez csatlakozott vállalkozások számán, a klaszter tagvállalatok foglalkoztatottainak számán, illetve az általuk elért árbevétel nagyságán, mint bázismutatókon nyugvó mutatórendszer többféle térbeli dimenzióban* – észak-dunántúli térség, mint a klaszter magtérsege, Pannon térség, illetve Magyarország – értelmezhető. A bázismutatók segítségével lehetőség van mind *a regionális, mind pedig az iparági súly időbeli változásának nyomon követésére*. A bázismutatók mellett a rendszer ugyanakkor olyan indikátorokat is tartalmaz a vállalkozások gazdálkodásával, együttműködési kapcsolataival, humánerőforrás állományával, valamint területi elhelyezkedésével kapcsolatban, melyek adatokkal való feltöltésüket követően sokkal mélyebb információk és összefüggések feltárására is alkalmasak. A mutatórendszer alkalmazása fontos bázisát képezte a klaszter által kifejlesztett és a tagok számára egyfajta szolgáltatásként nyújtott benchmarking projektnek.

F) *A Közép-dunántúli regionális klaszterprogram*

A klaszteresedési folyamat hazai elősegítésének lehetőségeit, valamint a regionális szereplőknek ebben potenciálisan betölthető szerepüket feltáró kutatások önálló, mind a szakirodalom, mind a hazai regionális politika számára új eredményként értékelhető a Közép-dunántúli régió klaszterprogramjának kidolgozása.

1. A klaszterprogram kiinduló hipotézise szerint a Közép-dunántúli régióban *a gazdasági szerkezetváltás és a régió hosszú távú dinamikus fejlődése* néhány kiválasztott kulcspárában megfigyelhető koncentrációs folyamaton alapulva *a potenciális és látens klaszterek fejlődésének elősegítése által biztosítható*. Ezen iparágak elsősorban autóiipar, elektronikai ipar, fa- és bútorigar, élelmiszeripar, vegyipar-műanyagipar, turizmus, környezeti ipar, csúcstechnológiai ipar.
2. A Közép-dunántúli régió számára elkészült klaszterprogram *Magyarországon az első – és mindezidáig tudomásunk szerint az egyetlen* – olyan próbálkozás, amely célja a régió területfejlesztési programjának megvalósításához szorosán kapcsolódva elősegíteni, ösztönözni és felgyorsítani a régió gazdaságának bizonyos szektoraiban már megindult klaszteresedési folyamatokat. Az általunk kidolgozott programban megpróbáltunk egy olyan prioritás- és intézkedésrendszert felállítani, mely tervezési-statisztikai régióhatárok közé szorítva lehetőséget nyújt a klaszterorientált politika megvalósítására és az elméleti szakirodalomban megfogalmazott klaszterek intézményi alapú fejlesztésére. Így az alprogram a regionális szereplők egy lehetséges eszköze lehet a potenciális és látens klaszterek jól működő regionális és iparági klaszterekké történő fejlesztése során.

3. A klaszterprogram szervesen kapcsolódik a komplex területfejlesztési és gazdaságfejlesztési cél- és eszközcsoportokhoz. *Csak olyan prioritásokat, illetve intézkedéseket fogalmaz meg, amelyek speciálisan a klaszterekhez kapcsolhatók.* Ezen intézkedések mellett ugyanakkor a régió gazdaságfejlesztését szolgáló számos intézkedés segítheti, ösztönözheti a régióban a klaszterorientált fejlesztési politika megvalósulását. Különösen a regionális innovációs stratégiájának elkészítése és megvalósítása járul hozzá a klaszterek fejlődését is szolgáló megfelelő innovációs miliő megteremtéséhez.
4. *A klaszteresedési folyamat elősegítését elsősorban három egymáshoz is szorosan kapcsolódó prioritás segítheti elő:* (1) a klaszteresedési folyamatot támogató szervezeti, intézményi háttér megteremtése (új szervezetek létrehozása, elindult kezdeményezések támogatása) és a már meglévő szervezetek, intézmények megfelelő koordinációja; (2) a közös tanulási folyamat, legjobb gyakorlatok átvétele érdekében a klaszterszervezetek közötti régió belüli, hazai és nemzetközi együttműködési kapcsolatok kialakítása; (3) a klaszteresedés társadalmi háttérének és a folyamat tudatosításának biztosítása a régióban. A prioritásokhoz rendelt intézkedések metodológiája követi a területfejlesztési programok operatív programjainak rendszerét, így tartalmazza az egyes intézkedések indoklását, a megvalósítással elérendő általános célt, az intézkedés során teendő lépések rövid, tömör bemutatását, valamint a megvalósítás lehetséges menedzsment szervezetét, a megcélzott célcsoportot, valamint a kedvezményezettek körét.
5. Általánosan megfogalmazható horizontális elv, hogy a régióban támogatandó projektek kiválasztása során a klaszteresedési és hálózatosodási folyamat elősegítése érdekében előnyben kell részesíteni azokat a kulcs iparágakat, amelyek fejlesztése hosszú távon képes egy diverzifikált és versenyképes gazdaságot létrehozni. Emellett különös figyelmet kell fordítani arra a sajátosságra, hogy a gazdasági koncentráció és a klaszteresedési folyamat nem ismeri és nem követi a politikai-adminisztratív régióhatárokat. Ez különösen fontos a Közép-dunántúli régió esetében, mely gazdasága – mesterségesen létrehozott önálló területi identitással nem rendelkező tervezési-statisztikai régió lévén – szervesen kapcsolódik a szomszédos régió gazdaságához. Így az egyes regionális klaszterek fejlesztése révén mindenképpen szükség van a régió kívüli, szomszédos régiókban működő szervezetek, vállalkozások bevonására is pl. Nyugat-Dunántúl az autóipar, elektronikai ipar, fa- és bútóipar, Közép-Magyarország a csúcstechnológiai ipar, turizmus, Dél-Dunántúl a turizmus és az élelmiszeripar területén.

5. JÖVŐBELI KUTATÁSI IRÁNYOK

A regionális és iparági klaszterek és a klaszteresedési folyamat számos kitűnő lehetőséget tartogat a jövőbeli kutatások számára, hiszen mint említettük, a nemzetközi szakirodalom adaptálása, valamint a klaszterekhez kapcsolódó elméleti kutatások mellett, a magyarországi klaszteresedés empirikus vizsgálatára a hazai szakirodalom mind ez ideig jóval kevesebb figyelmet fordított. *Így a jövőben kínálkozó kutatási irányokban mindenképpen a hazai klaszteresedés, egy-egy térségre jellemző iparági koncentráció folyamatának az empirikus vizsgálata játszhat domináns szerepet.* Ezen kutatások során egyfelől a szekunder statisztikai adatok alapján lehetőség lenne a legfontosabb csomósodási, sűrűsödési pontok meghatározására. Az esettanulmányok, a klaszteresedés folyamatában érintett legfontosabb szereplők mélyinterjúk segítségével történő vizsgálata során megtörténhetne azok fejlettségi szintjének meghatározása, az együttműködési kapcsolatok intenzitásának feltárása, valamint a klaszteresedés által nyújtott pozitív externáliák, szinergia hatások bemutatása. Ezen kutatásokhoz jó alapot biztosíthatnának jelen dolgozat által az autóipar területén folytatott elemzések tapasztalatai.

A jövőben várhatóan ugyancsak a vizsgálatok középpontjába kerülhet az elmúlt időszakban szinte valamennyi hazai régióban előtérbe kerülő regionális innovációs stratégiák kidolgozása és megvalósítása, valamint a klaszteresedési folyamatok elősegítése közötti egyértelmű kapcsolatok feltárása. Különösen a hazai innováció- és technológiapolitika 2004. végétől érezhető decentralizációja, a regionális fejlesztési ügynökségek létrehozása, valamint az innovációs alap decentralizált része feletti regionális diszponálás megvalósulása helyzetbe hozhatja azokat a helyi/területi szereplőket és alulról jövő kezdeményezéseket, amelyek már egyértelműen egy-egy térség sajátos adottságaihoz és a helyi vállalkozások, illetve a potenciális, illetve látens klaszterek speciális igényeinek kielégítéséhez kapcsolódnak. Ezáltal *lehetőség nyílik a klaszterorientált politika és a regionális innováció- és technológiapolitika hatékony egymásra épülésére, integrációjára, amely szintén izgalmas kutató kérdéseket vethet fel.*

6. A DOLGOZAT TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

Könyvszerkesztések (összesen: 1 db):

Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon. (Szerk.) Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. (társszerkesztő: Rechnitzer J.)

Tanulmánykötetek, könyvrészletek (összesen: 16 db, ebből idegen nyelven: 2):

Klaszterorientált fejlesztési politika Magyarországon. Győr: Széchenyi István Egyetem, 2005. (megjelenés alatt)

Klaszteresedési folyamatok Magyarországon – különös tekintettel az autóiparra. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2005. (megjelenés alatt)

Transzfer intézmények. In: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon.* Szerk.: Grosz A., Rechnitzer J. Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. 64–72. p.

A vállalkozások innovációs tevékenysége az ipari parkokban. In: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon.* Szerk.: Grosz A., Rechnitzer J. Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. 97–111. p.

Vállalatközi regionális együttműködések. In: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon.* Szerk.: Grosz A., Rechnitzer J. Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. 112–122. p.

A Nyugat-dunántúli régió innovációs stratégiája. In: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon.* Szerk.: Grosz A., Rechnitzer J. Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. 248–271. p. (társszerző: Dőry T.)

A magyar struktúra. In: *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon.* Szerk.: Grosz A., Rechnitzer J. Pécs–Győr: MTA Regionális Kutatások Központja, 2005. 281–287. p. (társszerző: Dőry T., Rechnitzer J.)

The Successful Transformation of Tatabánya. In: *Rise and Decline of Industry in Central and Eastern Europe.* Eds.: B. Müller, M. Finka, G. Lintz. Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 2005. 123. p.

The Hungarian Urban Network's Structure Based on the Information and Communication Infrastructure at the Turn of the Millennium. In: *The Region – Regional Development, Policy, Administration and E-Government.* Eds.: Gy. Enyedi, I. Tózsá. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 80–100. p. (társszerző: Rechnitzer J., Csizmadia Z.)

Az innováció kínálati oldalának bemutatása a Közép-dunántúli régió példáján. In: *Kis- és középvállalkozások az Európai Unió küszöbén.* Szerk.: Varsányi J. Győr: Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar, 2004. 269–283. p. (társszerző: Csizmadia Z., Szépvölgyi Á.)

Klaszterek és klaszterkezdeményezések regionális és iparági súlynak mérése. In: *Évkönyv 2003.* Szerk.: Mezei C. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2004. 357–369. p.

Győr gazdasági élete. In: *Magyarország régiói: Nyugat-Dunántúl. – Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve.* Szerk.: Bunovác D. Budapest: CEBA Kiadó, 2004. 76–80. p. (társszerző: Hardi T.)

- Klaszterkezdeményezések Magyarországon – a Pannon Autóipari Klaszter (PANAC). In: *Évkönyv 2002*. Szerk.: Mezei C. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2003. 189–211. p.
- Az építőipar alakulása Magyarországon. In: *A hazai építőipar versenyképességének javítása: klaszterek szerepe a gazdaságfejlesztésben*. Szerk.: Lengyel I., Rechnitzer J. Győr: Régió Art Kiadó, 2002. 13–38. p.
- Győr gazdasági élete. In: *Győr a XXI. század küszöbén*. Szerk.: Bunovác D., Tuba L. Budapest: CEBA Kiadó, 2002. 119–155. p. (társszerző: Hardi T., Fekete M.)
- Az ipari parkokban működő vállalkozások innovációs tevékenysége. In: *Évkönyv 2001*. Szerk.: Mezei C. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2001. 213–232. p.

Folyóiratcikkek (összesen: 9 db, ebből idegen nyelven: 1 db):

- Vállalati együttműködések a határ mentén magyar szemszögből. – *Tér és Társadalom*, 19. 2005. (megjelenés alatt)
- A regionális innovációs rendszer kínálati oldala a Közép-Dunántúlon. – *Tér és Társadalom*, 18. 2004. 3. 111–125. p. (társszerző: Csizmadia Z., Szépvölgyi Á.)
- A magyar városhálózat tudásalapú megújító képessége az ezredfordulón. – *Tér és Társadalom*, 18. 2004. 2. 117–156. p. (társszerző: Rechnitzer J., Csizmadia Z.)
- A magyar városhálózat tagozódása az infokommunikációs infrastruktúra alapján az ezredfordulón. – *Tér és Társadalom*, 17. 2003. 3. 145–163. p. (társszerző: Rechnitzer J., Csizmadia Z.)
- Cluster Initiatives in Hungary – the Case Study of Pannon Automotive Cluster (PANAC). – *European Spatial Research and Policy*, 10. 2003. 1. 47–70. p.
- Szervezet központú hálózatok: az ipari parkok térségi-intézményi kapcsolat rendszerének és együttműködési aktivitásának szerkezeti jellemzői. – *Tér és Társadalom*, 16. 2002. 2. 53–80. p. (társszerző: Csizmadia Z.)
- A decentralizált területfejlesztési támogatások felhasználásának tapasztalatai a Nyugat-dunántúli régióban. – *Tér és Társadalom*, 15. 2001. 2. 131–146. p.
- A gépjárműipari klaszterek külföldi tapasztalatai és a Pannon Autóklaszter lehetőségei. – *Tér és Társadalom*, 14. 2000. 4. 125–145. p.
- Ipari klaszterek. – *Tér és Társadalom*, 14. 2000. 2–3. 43–52. p.

Konferenciakötetek (összesen: 6 db):

- A klaszterorientált fejlesztési politika alkalmazásának lehetősége Magyarországon. In: *Fiatal regionalisták IV. konferenciája, 2004. november 13–14. Győr*. Győr: Széchenyi István Egyetem–MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet. 2004. CD kiadvány.
- Az autóipari koncentráció és klaszteresedési folyamat sajátosságai az Észak-Dunántúlon. In: *Fiatal regionalisták III. konferenciája, 2002. október 11–12. Győr*. Győr: Széchenyi István Egyetem–MTA RKK Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet. 2004. CD kiadvány.
- A klaszterorientált fejlesztési politika tapasztalatai Magyarországon. In: *Magyarország és a 21. század kihívásai az Európai Unióban. 2004. április 29. Komárom*. Szerk.: Beszteri B. Komárom: MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2004. 273–288. p.

Klaszterszerveződés az észak-dunántúli gazdasági térben. In: *Európaiság és Magyarság. 2003. április 28. Komárom*. Szerk.: Beszteri B. Komárom: MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2003. 258–272. p.
Innováció az ipari parkokban. In: *A rendszerváltás (váltás) mérlege. 2002. április 27. Komárom*. Szerk.: Beszteri B., Mikolasek S. Komárom: MTA Veszprémi Területi Bizottság, 2002. 445–456. p.
A klaszterorientált fejlesztés. In: *A VEAB régió doktorandusainak tudományos fóruma*. Szerk.: Héjj B. Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Doktori Iskolák, 2000. 38–42. p.

Recenziók, konferencia-beszámolók, fordítások (összesen: 8 db):

Innovation, Entrepreneurship, Regions and Economic Development: International Experiences and Hungarian Challenges. (Szerk.: A. Varga–L. Szerb. Pécs: University of Pécs, 2002. 295. o.) – *Tér és Társadalom*, 17. 2003. 2. 139–142. p.
Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok, klaszterek. (Szerk.: Buzás N.–Lengyel I. Szeged: JATEPress, 2002. 210. o.) – *Tér és Társadalom*, 16. 2002. 4. 143–147. p.
Transz- és multinacionális vállalatok Magyarországon – „Áldás vagy átok” – *Tér és Társadalom*, 16. 2002. 1. 179–183. p.
A szerkezet-átalakítás alatt lévő régi iparvárosok és ipari térségek jövője. – a FOCUS projekt. – *Tér és Társadalom*, 13. 1999. 4. 135–139. p.
„Európába megy a megye”. Megyékkel a régiókért. – *Tér és Társadalom*, 12. 1998. 4. 170–173. p.
Krugman, P.: A földrajz szerepe a fejlődésben. – *Tér és Társadalom*, 15. 2001. 4. 1–21. p. (fordítás)
Khakee, A.: A fenntartható fejlődés széles részvételen alapuló forgatókönyvei. – *Tér és Társadalom*, 14. 2000. 1. 129–162. p. (fordítás)
A közép-európai, a Duna menti és az adriai térség integrált területfejlesztési stratégiája. – *Tér és Társadalom*, 13. 1999. 1-2. 195–251. p. (fordítás)

Tudományos előadások (összesen: 24 db, ebből idegen nyelven: 3 db):

Klaszteresedési folyamatok Magyarországon, különös tekintettel az autóiparra. – Környezetvédelem, regionális versenyképesség, fenntartható fejlődés. PTE KTK. Pécs, 2005. május 19–21.
Vállalati együttműködések a határ mentén magyar szemszögből. – A határmentiségtől az integrált határregióig. MTA RKK NYUTI. Sopron, 2005. április 5.
A klaszterek fogalma, szerepe, jelentősége. – Egészségipar, mint húzó ágazat a dombóvári kistérségben. KAPOS ITK. Dombóvár, 2004. november 30.
A klaszterorientált fejlesztési politika külföldi tapasztalatai és Magyarországi alkalmazhatósága. – A versenyképesség regionális, vállalati és intézményi dimenziói. Fiatal regionalisták IV. országos konferenciája. MTA RKK NYUTI, SZE MT Doktori Iskola. Győr, 2004. november 13-14.
Együttműködési lehetőségek a JORDES+ térségben a gazdaság és az innováció területén. – JORDES+ Zárókonferencia. MTA RKK NYUTI. Győr, 2004. június 15.
A klaszterorientált fejlesztési politika tapasztalatai Magyarországon. – Magyarország és a 21. század kihívásai az Európai Unióban. XIII. Komáromi Napok. MTA VEAB. Komárom, 2004. április 29.
Az innováció kínálati oldalának bemutatása a Közép-dunántúli régió példáján. – Kis- és középvállalkozások az EU kapujában. SZE JGK. Győr, 2003. november 25.

- A klaszterorientált fejlesztési politika nemzetközi tapasztalatai.* – II. Országos Klaszter Konferencia - A magyarországi klaszterek szerepe a gazdaságépítésben, fejlesztésük, finanszírozásuk kérdései az uniós csatlakozás keretei között. GKM, MTESZ. Budapest, 2003. november 19.
- A klaszterek szerepe a regionális versenyképesség javításában az észak-dunántúli autóipari koncentráció példáján.* – I. Pannon Gazdasági Napok. West/Nyugat Pannon EuRégió, NYDRFÜ. Szombathely, 2003. szeptember 18-20.
- Technológiai előrettekintési program a Nyugat-dunántúli régióban.* – I. Pannon Gazdasági Napok. West/Nyugat Pannon EuRégió, NYDRFÜ. Szombathely, 2003. szeptember 18-20.
- Klaszterszerveződés az észak-dunántúli gazdasági térben.* – Az Európaiság és Magyarság. XII. Komáromi Napok. MTA VEAB. Komárom, 2003. április 28.
- Cluster Initiative in the Hungarian Automotive Industry – Expert Meeting on How to Become Supplier of Large Companies and TNCs.* UN ECE. Geneva, Switzerland, 20-21 March 2003
- A magyar városhálózat szerkezete az infokommunikációs versenyképesség szempontjából.* – A területfejlesztés kihívásai: nagyváros – kisváros, régió – kistérség. MTA VEAB, MTA RKK NYUTI, SZE. Győr, 2002. november 13.
- Az autóipari koncentráció és klaszteresedési folyamat sajátosságai az Észak-Dunántúlon.* – III. Fiatal Regionalisták Konferenciája. MTA RKK NYUTI, SZE, MTA VEAB. Győr, 2002. október 11-12.
- Innováció az ipari parkokban.* – A rendszerváltás (változás) mérlege. XI. Komáromi Napok. MTA VEAB. Komárom, 2002. április 27.
- A területi politika hatása a működő tőke fogadására.* – Működő tőke befektetések a turizmusban Magyarországon. KJF, MTA VEAB. Siófok, 2002. március 1.
- Cluster Initiatives in Hungary as New Forms of Economic and Regional Development – The Case Study of Pannon Autocluster.* – Regional Transitions: European Regions and the Challenges of Development, Integration and Enlargement. RSA. Gdansk, Poland, 15-18 Sept 2001
- A klaszterorientált fejlesztés.* – A VEAB régió doktoranduszainak tudományos fóruma. NYME, MTA VEAB. Sopron, 2000. november 10.
- A nyugat-dunántúli vállalkozások konjunkturális helyzete.* – Tudomány Napja. SZIF, MTA RKK NYUTI. Győr, 2000. november 2.
- Ipari klaszterek.* – II. Fiatal Regionalisták Konferenciája. MTA RKK NYUTI, MTA VEAB. Győr, 2000. június 2-3.
- Change of Structure in the Depressed Industrial Areas (Tatabánya).* – The Future of Old Industrialised Cities and Regions Undergoing Structural Changes: Central and Eastern European Experiences in Comparison. FOCUS. Krakow, Poland, 8-9 Nov 1999
- Ipari szerkezetváltás Tatabányán.* – Tudomány Napja. SZIF, MTA RKK NYUTI. Győr, 1999. november 4.
- A nyugat-dunántúli vállalkozások kapcsolata az ausztriai piaccal.* – Fiatal Kutatói Ankét. MTA RKK DTI. Pécs, 1999. május 10-11.
- Az északnyugat-dunántúli vállalkozások kapcsolata az osztrák piaccal, és EU csatlakozási elvárásaik.* – VEAB Konferencia. MTA VEAB. Veszprém, 1999. március 26.

Az ismert hivatkozások száma összesen: 60 db

A dolgozat tartalomjegyzéke

TARTALOMJEGYZÉK	1
ÁBRAJEGYZÉK	3
TÁBLÁZATJEGYZÉK	4
1. BEVEZETÉS	5
1.1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA	5
1.2. A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSE, MEGFOGALMAZHATÓ KUTATÁSI KÉRDÉSEK	6
1.3. ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN, A KUTATÁS FOLYAMATA	8
1.4. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE	10
2. A REGIONÁLIS ÉS IPARÁGI KLASZTEREK	12
2.1. A TÉR SZEREPÉ A GAZDASÁGI FOLYAMATOKBAN: A KLASZTEREK GYÖKERE	13
2.1.1. <i>A marshalli iparági körzetek, mint a klaszterek előfutárai</i>	14
2.1.2. <i>A globális–lokális paradoxon</i>	16
2.1.3. <i>Az innováció és az innováció orientált politika regionális megközelítése</i>	18
2.2. A KLASZTER ÉRTELMEZÉSE, MINT KÖZGAZDASÁGTANI MODELL	21
2.2.1. <i>A klaszter fogalmi meghatározása</i>	22
2.2.2. <i>A klaszteresedési folyamat és a Klaszter, mint eszköz</i>	26
2.2.3. <i>A regionális klaszterek és a klaszteresedés alapvető sajátosságai</i>	29
2.2.4. <i>A klaszterek szereplői és közöttük lévő kapcsolatrendszerek</i>	34
2.2.5. <i>A klaszterek által nyújtott lokális versenyelőnyök</i>	36
2.3. A KLASZTERESEDÉSI FOLYAMAT, KLASZTEREK KIALAKULÁSA	41
2.3.1. <i>A klaszterek kialakulásának legfontosabb lépcsői</i>	41
2.3.2. <i>A klaszterek és a hálózatok eltérő sajátosságai</i>	45
2.4. A KLASZTERMEGKÖZELÍTÉSEK ÖSSZEJEGYZÉSE	49
3. A KLASZTERORIENTÁLT FEJLESZTÉSI POLITIKA	51
3.1. A KLASZTERORIENTÁLT POLITIKA ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE	51
3.1.1. <i>A regionális fejlesztési politikák fejlődése</i>	51
3.1.2. <i>A klaszteralapú szemlélet</i>	54
3.1.3. <i>A klaszteralapú gazdaságfejlesztés</i>	57
3.1.4. <i>A klaszterorientált politika</i>	60
3.2. A KLASZTERORIENTÁLT POLITIKÁK GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSA	67
3.2.1. <i>Regionális klaszterekben rejlő gazdasági veszélyek</i>	67
3.2.2. <i>Klaszterorientált politika a kevésbé fejlett térségekben</i>	69
3.2.3. <i>A klaszterorientált politikák tapasztalatai az Európai Unió tagállamaiban</i>	72
3.3. A KLASZTERESEDÉS ÉS A KLASZTEREK MÉRÉSE, ÉRTÉKELÉSE	76
3.3.1. <i>A klaszteresedés és a gazdasági koncentrációk mérése</i>	76
3.3.2. <i>Klaszterkezdeményezések, mint fejlesztési eszközök mérése</i>	79
3.4. A KLASZTERORIENTÁLT POLITIKA TAPASZTALATAI.....	82
4. KLASZTEREK SZERVEZŐDÉSE MAGYARORSZÁGON	84
4.1. A KLASZTERORIENTÁLT FEJLESZTÉSI POLITIKA ALAPJAINAK MEGJELENÉSE	85
4.1.1. <i>A központi kormányzat klaszterpolitikája</i>	86
4.1.2. <i>A klaszterorientált fejlesztés megjelenése területi szinten</i>	88
4.1.3. <i>A klaszteresedési folyamat hazai elindulása és háttere</i>	90
4.1.4. <i>Megfogalmazható javaslatok a hazai klaszterek fejlesztéséhez</i>	94
4.2. A HAZAI KLASZTERKEZDEMÉNYEZÉSEK EMPIRIKUS VIZSGÁLATA	97
4.2.1. <i>A klaszterek létrehozása, tagjai, területi kiterjedtsége</i>	97
4.2.2. <i>A klaszter szervezetek által nyújtott szolgáltatások</i>	99
4.2.3. <i>A klaszterszervezetek együttműködési kapcsolatrendszere</i>	101
4.2.4. <i>A klaszterek működésének finanszírozása, menedzsmentje</i>	103
4.2.5. <i>A hazai klaszterkezdeményezések tipizálása</i>	105
5. AZ ÉSZAK-DUNÁNTÚLI AUTÓIPARI KLASZTER	108
5.1. AZ AUTÓIPAR, MINT KLASZTERESEDÉSI SEKTOR	109
5.2. A SIKERESEN MŰKÖDŐ GÉPJÁRMŰIPARI KLASZTEREK KÜLFÖLDI TAPASZTALATAI	115
5.2.1. <i>Welsh Automotive Forum (WAF)</i>	117
5.2.2. <i>Verbundinitiative Automobil (VIA)</i>	119
5.2.3. <i>Automobil Cluster Styria (ACstyria)</i>	120
5.2.4. <i>Automobil Cluster Oberösterreich (AC)</i>	122
5.2.5. <i>A külföldi tapasztalatok összefoglalása</i>	124
5.3. KLASZTERESEDÉSI FOLYAMAT A GÉPJÁRMŰIPAR TERÜLETÉN	125
5.3.1. <i>A magyarországi autóipar területi koncentrációja</i>	126
5.3.2. <i>Az észak-dunántúli autóipari klaszteresedési folyamat minőségi tényezői</i>	133
5.3.3. <i>A gépjárműgyártás versenyképességének tényezői Észak-Dunántúlon</i>	139
5.4. A PANNON AUTÓIPARI KLASZTER (PANAC) KEZDEMÉNYEZÉS	143
5.4.1. <i>A PANAC kezdeményezés létrehozása</i>	144
5.4.2. <i>A PANAC által nyújtott szolgáltatások</i>	148
5.4.3. <i>A Pannon Autóipari Klaszter súlyának mérése</i>	152
6. KUTATÁSI EREDMÉNYEK	158
IRODALOMJEGYZÉK	170
MELLÉKLETEK	181

Grosz András
tudományos munkatárs

MTA Regionális Kutatások Központja
Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet
9022 Győr, Liszt F. u. 10. 9002 Győr, Pf.: 420.
tel: +36 (96) 516-578; fax: +36 (96) 516-579
e-mail: grosza@rkk.hu; web: <http://www.nyuti.rkk.hu>